

4. Peter G. (1928). *Concerning the work of the party in the countryside. Report on the Tenth Congress of the CP (B) U.* Kharkov: DVU (in Ukr.)
5. Peter G. (1927). *During the period of civil war and in peace-building.* Kharkiv: Ukraine State Publishing House (in Ukr.)
6. Rakovski H.G. (1921). *What unwealthy committees have received?* Kharkiv: All-Ukrainian HYZ (in Ukr.)
7. Berezovchuk M.D. (1965). *KNS Ukraine in the struggle for socialism.* Kiev: Politydav Ukraine (in Ukr.)
8. M.D. Berezovchuk. (1976). *First socialist transformation of the countryside. Organization of rural poor people and their role in the implementation of the first socialist transformation.* Kiev: Politydav Ukraine (in Ukr.)
9. V.P.Danylov, Robert Manning, Lynn Viola. (1999). *Tragedy of Soviet village. Collectivization and Depriving. Documents and materials in 5 volumes. Redactors words // Tragedy of Soviet village. Collectivization and Depriving. Documents and materials in 5 vols. / Vol.1. May 1927 - in November 1929 / Ed. V.P.Danylov, R. Manning, L. Vyola. Moscow: The Russian Political Encyclopedia (ROSPEN) (in Russ.)*
10. "The work in the countryside." - Resolution of IV conference (b) U 17-23 March 1920 // *The Communist Party of Ukraine by its resolutions and decisions of the congress, conferences and plenary sessions of the Central Committee (1976): In 2 t. / Ed. VI Yurchuk (Chairman) and others. Kyiv: Red. of Political Literature. T. 1. 1918-1941 (in Ukr.)*
11. *News - Newspaper Congress and national KNS. 1920. The magazine № 2,3. - Kharkiv (in Ukr.)*
12. *The committees of poor peasants of Ukraine (1920-1933). (1968). Collection of documents and materials/ Ed. prof. I.K. Rybak. Kiev: Naukova Dumka (in Ukr.)*
13. *Central Archives of Federal Security Service (the FSB RF). F. 2. (1925). Op. 3. Conjugation. 594. Collections of materials INFO GPU about village state 14. RF FSB. - F. 1. (01.11.1921. - 12/01/1921). Op. 5. - conjugation. 446. Consumer Information Bulletin of all-Ukrainian Cheka. biennium (in Russ.)*
14. *Central Archives of Federal Security Service (the FSB RF). F. 1. (1.11.1921. - 1.12.1921). Op. 5. conjugation. 446. Consumer Information Bulletin of all-Ukrainian Cheka. biennium (in Russ.)*
15. *Russian State Archive of Socio-Political History (hereinafter - RDASPI). F. 17. (1925). Op. 84 - Case 906. Information RCP (b) of agricultural sector, phenomenon in organization in Blysk, at Ussuir transaction concerning Charcoal and struggling methods (in Russ.)*
16. *RDASPI. F. 81. (23. 07.1925 - 1928). Op. 3. Conjugation. 107. Writing of L.M. Kaganovich at the plenum of the Communist party, concerning the issue of joined Plenum work and CP, CPSU (b), and at reelection of Sovet management, ukrainization, bread gathering (in Russ.)*
17. *Collectivization famine in Ukraine. 1929 - 1933. 1992. Kiev: Naukova Dumka (in Ukr.)*
18. *Central State Archives of higher authorities of Ukraine. F. 257. (1976). Op. 1. Conjugation. 909. The reports, memos, newsletters and statistical information about the district KNS grain procurement in 1928/29. Participation of the ANC. March 23 September 1929 (in Ukr.)*

G. Kapustyan

BOLSHEVIK POLICY VARIANT OF «ROMAN CAESARS» OR, POOR PEASANTS COMMITTEES AS LUMPEN PSYCHOLOGY EXHIBITION

Bolsheviks revolutionary changes implementation in t Ukrainian villages has showed that their policy needs a reliable ally. Using features of peasantry psychology, its attraction to primitive egalitarianism, the Bolsheviks created a specific organization KNS — committees of poor peasants in 1920. KNS had to make the processes of social and economic differentiation in Ukrainian villages, which will suit the Bolsheviks.

KNS have politically and economically destroyed prosperous peasants-owners, producers of the countryside wealth. KNS served as typical village councils, emphasizing their own importance and its own credibility as a state organizations.

Since 1920 (the year of KNS foundation) till 1933 (the year of cessation of their activity), as an urgent need to support the Soviet political system, committees of poor peasants occasionally appeared to the political arena from nothingness.

KNS activities were evident in terms of emergency measures. Emergency measures were applied by the Soviets in the early and late 1920s.

The committees of poor peasants experienced not the best times for themselves in the middle of the 1920s. During this period KNS experienced confusion, frustration and despair. In mid-1922, their number reduced twice.

In the late 1920s there was Stalins "revolution from above". Liberal principles of the New Economic Policy disappeared and finally command and repressive system of governance came to live. Soviet power needed the support of the committees of poor peasants during forced grain gathering, searching for hidden "enemies of the working people", dispossession, forced collectivization, the famine-genocide. Soviet political regime encouraged the underclass psychology holders who cooperated with the regime. The government gave to those a certain percentage of material wealth from the requisitioned property. Having finished with the "kulaks" by making forced collectivization, committees of poor peasants were dissolved in 1933 as unnecessary.

Key words: Ukrainian village, Soviet political regime, poor peasants committees, lumpen psychology, new economic policy, extraordinary measures.

УДК 930-316.314 «19»

О. В. Компанієць

*магістрант архівознавства ННІ історії та філософії
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

«КУРКУЛЬСЬКИЙ БАНДИТИЗМ» VS «СОЦІАЛЬНИЙ БАНДИТИЗМ»: КОНТУРИ НОВОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ПАРАДИГМИ У СВІТЛІ ТЕОРІЇ ЕРІКА ГОБСБАУМА

У статті розкрито основний зміст, проаналізовано сильні та вразливі сторони концепції «соціального бандитизму» сучасного британського історика Еріка Гобсбаума. Зроблено спробу екстраполяції феномену «соціального бандитизму» на явище селянського опору політиці радянської влади в Українській СРР на межі 1920-х – 1930-х рр., котре кваліфікувалося тоталітарним режимом як «політичний» та/або «куркульський бандитизм».

На основі українського випадку підтверджено висновок Е. Гобсбаума про те, що соціальний бандитизм – це не сценарій для дії у селянському середовищі, а форма селянської самопомогі у протистоянні з «чужинцями», щоб уникнути кримінального бандитизму за певних обставин.

Ключові слова: «соціальний бандитизм», «куркульський бандитизм», Е. Гобсбаум, Велика селянська війна в Росії – СРСР, історіографія.

Постановка проблеми. Сучасний британський історик-неомарксист Ерік Джон Гобсбаум (1917 – 2012) добре відомий у світі, зокрема в Україні,

передовсім як автор концепцій «довгого ХІХ ст.» та «короткого ХХ ст.»; як прибічник ідеї «винайдення традицій»; дослідник проблем націоналізму та соціалізму, соціальних рухів у традиційних та індустріальних суспільствах.

Під час роботи над концепцією «соціального бандитизму» Е. Гобсбаум був членом СРНГ – Групи істориків Комуністичної партії Великої Британії – країни по той бік «залізної завіси», яка відзначалася однією з найслабших комуністичних організацій, але обвернено пропорційно до цього дала велику кількість авторитетних істориків-марксистів та неомарксистів.

Як слушно зазначив професор Університету штату Північна Кароліна Р. Слатта (Richard Slatta), 1959 року Гобсбаум створив один з найвідоміших і впливових історичних архетипів – «соціального бандита» [мова йде про вихід у світ праці «Primitive Rebels: Studies in Archaic Forms of Social Movement in the 19th and 20th Centuries», 1959 – О. К.]. Розглядаючи цю проблему докладніше протягом наступного десятиліття, зокрема у праці «Бандити» [«Bandits», 1969 – О. К.], Гобсбаум не заперечував глобальної географії цього явища [1, 22], що дає підстави застосовувати вищезгаданий підхід до українського випадку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна припустити, що для когось із колег така постановка проблеми виявиться несподіваною, адже досі концепція «соціального бандитизму» застосовувалася істориками щодо домодерних селянських спільнот, а тому спроба вийти за визначені Е. Гобсбаумом хронологічні межі загрожує звинуваченням у порушенні фундаментального принципу історизму. Втім, це О. Атоян [2] і О. В. Михайлюком [3] розглядалися перспективи застосування концепції «соціального бандитизму» в контексті селянської правосвідомості початку ХХ ст. Так, на думку О. Михайлюка, поняття «соціальний бандитизм» найадекватніше характеризує селянське повстанство [3, 41].

Як зазначалося вище, свої погляди на явище «соціального бандитизму» Е. Гобсбаум розвивав у працях «Бандити» [4] і «Примітивні повстанці» [5]. Аналізуючи протягом 1950-х – 1960-х рр. крізь марксистську і соціалістичну матриці різноманітні за характером суспільні рухи, Е. Гобсбаум виявив, що на їх фоні виступає однорідне та інтернаціональне явище – феномен «примітивних» або «архаїчних» форм соціальних потрясінь – «соціальний бандитизм». Втім, дослідник одразу застеріг від спрощеного розуміння понять «примітивний» чи «архаїчний» соціальний рух [5, 3].

Е. Гобсбаум у своїй статті-відповіді, що з'явилася через тринадцять років після першої публікації роботи «Примітивні повстанці» та через три роки після виходу його «Бандитів», відзначив, що досі вищеназвані праці зустріли незначну критику, за винятком хіба що М. Блока, зауваження якого дослідник вітав найбільше. Опонент Е. Гобсбаума взагалі заперечував існування такої форми бандитизму, яку можна розглядати як елементарну форму соціального протесту. Тому, на думку М. Блока, соціальний бандитизм варто розглядати як широко розповсюджене уявлення не про те, що роблять конкретні актори-бандити, а про бажані дії, приписувані їм селянською свідомістю. Сам Е. Гобсбаум з цього приводу зауважив, що міфічного

бандита не завжди можна чітко відокремити від бандита реального [6, 503-504].

У сучасній вітчизняній історіографії, навіть пропри появу перекладної літератури, маємо констатувати відсутність особливого інтересу до наукової спадщини Е. Гобсбаума. Виняток може становити хіба що певний резонанс у зв'язку зі смертю науковця у 2012 р., чому, зокрема, було присвячено мартиролог в одному з випусків «Українського історичного журналу» [7].

Насамкінець зауважимо, що термін «політичний бандитизм» розуміємо в його інтерпретації В. Ченцовим [8, 180-181], а «куркульський бандитизм» – в площині, окресленій А. Морозовим та В. Лазуренком [9, 34].

Мета: виявити сильні та вразливі сторони концепції «соціального бандитизму» Е. Гобсбаума, а також з'ясувати наскільки вдалою може бути інтерпретація селянського спротиву політиці радянської влади на межі 1920 х – 1930 х рр. у світлі вищезгаданого підходу. Зрештою, необхідно встановити якою мірою співвідносяться поняття «куркульський» та «політичний» бандитизм із бандитизмом «соціальним».

Виклад основного матеріалу. «Соціальний бандитизм», за Е. Гобсбаумом, – це універсальний і практично незмінний феномен, що є чимось трохи більшим, ніж місцевий селянський протест проти надмірних бідності й гніту; це крики про помсту багатим і кривдникам. Цілі «соціального бандитизму» скромні: традиційний світ, у якому люди справедливо діятимуть одне з одним, але при цьому мова зовсім не йде про побудову «нового і прекрасного світу» [5, 5].

На наш погляд, така інтерпретація «соціального бандитизму» цілком узгоджується із цілями селян у Великій селянській війні в Росії – СРСР (1902 – 1938 рр.), які були зведені ледь не в ранг соціальних міфів: **мирно** господарювати на **власній** землі і жити на засадах соціальної справедливості, поняття якої тлумачилося самими селянами дуже своєрідно.

Одразу маємо зауважити специфічну емпіричну базу досліджень Е. Гобсбаума: здебільшого його трактування «соціального бандитизму» ґрунтувалося на фольклорному матеріалі Південної Європи, Англії та Латинської Америки, але, як підкреслював сам історик, це не виключає наявності подібних практик в інших регіонах світу.

Працюючи з усноїсторичним матеріалом, Е. Гобсбаум легко помітив схожість «соціального бандитизму» з явищем «робінгудства». Об'єктом чи точніше жертвою в обох випадках виступали порушники традиційного життя селянина. Якщо в домодерний час це були представники закону, прелати, монахи-нероби, лихварі й торговці, іноземці тощо [10, 288], то в Українській СРР вектор агресії був спрямований на активістів, сільську та колгоспну адміністрацію, агітаторів, міліцію, співробітників ОГПУ та ін. Однак, якщо фольклорний образ «соціального бандита» найчастіше нагадував благородного розбійника, то кінцева мета селянського опору в Українській СРР полягала в розборі усупільненого майна, вигнанні більшовицького активу із села, відновленні богослужіння, відновлення попередніх прав землекористування, зняття заборони на торгівлю тощо.

Як люди, – пише Гобсбаум, – вони [«соціальні бандити» – О. К.] є не скільки політичними або

соціальними бунтівниками, не кажучи вже про революціонерів... стільки особами, позбавленими можливості проявити себе у звичній для своєї спільноти сфері, а тому були втягнуті в середовище беззаконня і злочинності. В масі вони є чимось більшим, ніж симптомом кризи і напруженості в суспільстві... Отже соціальний бандитизм – це не сценарій для дій в селянському середовищі, а **форма селянської самопомоги** [виділ. наше – О. К.], щоб уникнути бандитизму кримінального за певних обставин [6, 504].

Визначальними ознаками «соціального бандитизму» за Е. Гобсбаумом є:

1) «соціальний бандитизм» виникає на ґрунті того, що селяни опиняються перед викликом, який несе нова форма соціально-економічного устрою;

2) «соціальний бандитизм» – це рух, що керується трьома імперативами: право, свобода і справедливість [5, 11];

3) «соціальний бандит» – це особа, яка не обов'язково або навіть, як правило, не здійснює свідомий соціальний протест [6, 504];

4) «соціальний бандитизм» належить до «примітивних» або «архаїчних» форм соціальних хвилювань. Більше того, «соціальні бандити», на думку Е. Гобсбаума, – це до-політичні (*pre-political*) особи, котрі ще не знайшли, або лише починають шукати специфічну мову, за допомогою якої можна виразити оточуючим свої погляди на світ. Хоча таким чином їх рухи, за мірками сучасників, є сліпими та намацувальними («*blind and groping*»), їх не можна назвати неважливими чи маргінальними [5, 1-2]. Враховуючи український випадок, можемо помітити закономірність: чим менший досвід легальної участі в політичному житті мало селянство, тим інтенсивнішою була інша форма його самовираження і самозахисту – бунт в найширшому розумінні цього поняття. Від героїв-розбійників – писав Е. Гобсбаум – не чекають, що вони створять світ рівності. Вони лише можуть відновити справедливість і довести, що іноді гноблення може мати зворотній вектор [10, 289].

5) «соціальні бандити» в очах як селян, так і влади, часто набувають надприродних здібностей. Це може мати місце як в традиційних, так і у більш сучасних спільнотах. Як правило, ці властивості зводяться до сюжетів про безсмертя фольклорних героїв-бандитів, їх невразливість до куль, здатність воскресати з мертвих, перетворюватися на тварин тощо. Цікаво, що в цьому контексті Е. Гобсбаум не обійшов увагою український випадок, підтверджуючи свої висновки прикладами Олекси Довбуша і Нестора Махна. Серед українського фольклору першої третини ХХ ст., у якому б ішлося про повстанських отаманів чи інших провідників антирадянського спротиву 1918 – 1920-х рр., такі сюжети поодинокі. Окрім іншого, це спричинено встановленням тоталітарної системи, в умовах якої формування відповідної фольклорної традиції було суттєво ускладнено, а селянський опір політиці радянської влади на межі 1920 х – 1930 х рр. носив в основному «безіменний характер». Попри це, численні доповідні записки ОГПУ про політичну ситуацію на місцях та про ворожу діяльність «куркульського» елементу сповнені міфологізацією (дійсною чи навмисною?) «куркулів». Зокрема, йдеться про гіперболізацію соціально-економічних можливостей «куркулів», їх суперфективну агітацію

серед незаможних і несвідомих селян, здатність «навіювати» («нашіптувати») сільській бідноті різні шкідливі ідеї;

6) Е. Гобсбаум протиставляє «соціальний бандитизм» кримінальному як явищу маргінальному. Останній, на відміну від першого, викликає осуд і переслідування не лише за законами держави, але й за тими, що є ближчими і зрозумілішими селянам – за законами совісті та законами Божими;

7) екстраполюючи поняття «соціального бандитизму» на українську дійсність першої третини ХХ ст., зауважимо, що воно не є тотожним повстанству, бо в ньому практично відсутній момент конспірації.

Попри схожість ряду ознак «соціального бандитизму» із опором українського селянства політиці радянської влади на межі 1920-х – 1930-х рр. та загалом перспективності такого підходу в контексті пошуку нової парадигми селянствознавчих студій в Україні, маємо зауважити ряд суттєвих особливостей концепції Е. Гобсбаума, що застерігає нас від механічної екстраполяції висновків науковця на українську дійсність міжвоєнного періоду.

Насамперед залишається відкритим питання: чи є «соціальний бандитизм» феноменом лише традиційного суспільства? На перший погляд, так. Крім того, це підтверджується відповідною тезою Е. Гобсбаума: соціальний бандитизм, позбавлений організованості чи ідеології, є повністю непридатним в умовах сучасних суспільних рухів [5, 5]. Проте, непридатний не означає відсутній. Так, Е. Гобсбаум часто звертається до сюжетів, які мали місце навіть у середині ХХ ст., наголошуючи на тому, що «соціальний бандитизм», хоча й однорідне явище, проте потребує ретельного аналізу в кожному з випадків. Напередодні та під час «суцільної» колективізації селянство Української СРР продовжувало зберігати в собі численні риси традиціоналізму, тому говорити в доконаній формі про модернізацію та емансипацію селянського загалу не доводиться.

Е. Гобсбаум недостатньо мірою звертає увагу на розшарування селянського загалу – обставину, яку неможливо ігнорувати при застосуванні концепції «соціального бандитизму» до дійсності 1920-х – 1930-х рр. Історик доводив, що перед загрозою з боку чужинців селянська спільнота консолідується, проте в українському випадку це відбулося хіба що частково. Якщо розглядати селянський опір політиці радянської влади на межі 1920 х – 1930 х рр. крізь призму протистояння селянської та «чужої» їй міської культур, то все рівно на заваді консолідації села стояли щонайменше дві обставини: 1) соціально-майнове розшарування перших. Хоча радянська статистика того часу поняття «куркуль» не знала, але різні категорії селянських господарств чітко розрізнялися: незаможні, нижчесередні, середні, вищесередні, заможні [9, 33]; 2) радянській владі вдалося розколоти село, створивши всередині нього два вогнища напруги: протиставлення «куркулів» сільській бідноті та протиставлення комнезамів і комбідів сільським радам і традиційним формам сільського самоврядування.

Як правило, дії «соціальних бандитів» закарбовувалися і глаорифікувалися у фольклорі. Це об'єктивно можливо за їх тривалою, масштабною чи особливо яскравою діяльністю. У випадку «політичного бандитизму» в Українській СРР нічого подібного не

зустрічаємо (в опозиційному фольклорі часів «суцільної» колективізації та Голодомору 1932 – 1933 рр. зустрічаються лише поодинокі згадки про Н. Махна як оборонця селян і селянської правди).

Висновки. Як бачимо, маловідома серед вітчизняних науковців концепція «соціального бандитизму» Е. Гобсбаума є перспективною щодо вивчення масових опозиційних настроїв та рухів в їх історичному розвитку. Вона обґрунтовує, хоч і, звісно, не виправдовує, роль бандитизму як засобу активізації соціальної, передусім селянської, мобільності. Попри те, що цей підхід є найбільш прийнятним для традиційних спільнот, він так само добре демонструє мотивацію учасників конфлікту, колізії у їх взаєминах зі співчуваючими до них покровителями та опонентами в індустріальну добу. З огляду на це, особливий інтерес викликає проєкція «соціального бандитизму» на середовище українського селянства 1920-х – 1930-х рр. як таке, що опинилося не просто в перехідному, а в екстремальному становищі, зумовленому «суцільною колективізацією», наступом на церкву та, зрештою, Голодомором.

Водночас недостатня увага Е. Гобсбаума до проблем селянського розшарування, відсутність задовільного числа фольклорних сюжетів, присвячених «соціальним бандитам», а подекуди й складність розмежування «соціального» та того, що радянська влада називала «політичним» бандитизмом об'єктивно не дозволяє використати можливості даного підходу в повній мірі.

Список використаної літератури та джерел

1. Slatta R. W. *Eric J. Hobsbawm's social bandit: a critique and revision* / R. W. Slatta // *A Contracorriente, A Journal on Social History and Literature in Latin America*. – 2004. – № 1, Vol. 2. – P. 22-30.
2. Атоян О. Н. Воля к праву. Исследования махновщины и народного правосознания / О. Н. Атоян. – Луганск : РИО ЛАВД, 2003. – 528 с.
3. Михайлюк О. В. Селянство Наддніпрянської України в перші десятиліття ХХ ст. (1900 – 1922 рр.): Соціокультурні трансформації : дис. ... док. іст. наук : спец. 07.00.01. / О. В. Михайлюк. – Дніпропетровськ, 2009. – 597 с.
4. Hobsbawm E. *Bandits* / E. Hobsbawm. – New York : Pantheon books, 1981. – 181 p.
5. Hobsbawm E. *Primitive rebels: studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries* / E. Hobsbawm. – Manchester : Manchester University Press, 1959. – 193 p.
6. Hobsbawm E. *Social bandits: reply* / E. Hobsbawm // *Comparative studies in society and history*. – Vol. 14. – № 4 (Sep. 1972). – P. 503-505.
7. Мартинов А. Ю. Ерік Гобсбаум / А. Ю. Мартинов // *Український історичний журнал*. – 2012. – № 6. – С. 229-231.
8. Ченцов В. В. Політичні репресії в Радянській Україні в 20-ті роки / В. В. Ченцов. – Тернопіль : Збруч, 2000. – 481 с.
9. Морозов А. Г. Селянин-власник часів НЕПу: хто він? З історії формування класового жуупеля «куркуль» / А. Г. Морозов, В. М. Лазуренко // *Український селянин*. – 2010. – Вип. 12. – С. 33-37.
10. Хобсбаум Э. Разбой как социальное явление / Э. Хобсбаум // *Великий незнакомец: крестьяне и фермеры в современном мире : хрестоматия / сост. Т. Шанин. – М. : Прогресс : Прогресс-Академия, 1992. – С. 288-289.*

References

1. Slatta, R. W. (2004). *Eric J. Hobsbawm's social bandit: a critique and revision*. *A Contracorriente, A Journal on Social History and Literature in Latin America*, 1(2), 22-30 (in Eng.)
2. Atoyán, O. (2003). *Will to law. The research of Makhnovshchina and the people's sense of justice*. Luhansk :

RIO LAVD (in Rus.)

3. Mykhailuk, A. (2009). *The peasantry of Dnieper Ukraine (Naddnipyrianshchyna) in the first decades of XX century (1900 – 1922): sociocultural transformations*. Doctor's thesis. Dnipropetrovsk (in Ukr.)
4. Hobsbawm, E. (1981) *Bandits*. New York : Pantheon books (in Eng.)
5. Hobsbawm, E. (1959). *Primitive rebels: studies in archaic forms of social movement in the 19th and 20th centuries*. Manchester : Manchester University Press (in Eng.)
6. Hobsbawm, E. (1972). *Social bandits: reply*. *Comparative Studies in Society and History*, 14 (4), 503-505 (in Eng.)
7. Martynov, A. *Eric Hobsbawm (2012)*. *Ukrains'kyi Istorychnyi Zhurnal*, 6, 229-231 (in Ukr.)
8. Chentsov, V. V. (2000). *Political repression in Soviet Ukraine in 20's*. Ternopil : Zbruch (in Ukr.)
9. Morozov, A. G., Lazurenko V. N. (2010). *The farmer-owner of the NEP times: who is he? From the history of formation of class bogey «kulaks»*. *Ukrains'kyi selyanin*, 12, 33-37 (in Ukr.)
10. Hobsbawm, E. (1992). *Robbery as a social phenomenon. The Great Stranger: Peasants and Farmers in the Modern World: Reader*. In T. Shanin (Ed.). Moscow : Progress : Progress-Academy, 288-289 (in Rus.)

O. Kompaniec

«KURKUL GANGSTERISM» VS. «SOCIAL GANGSTERISM»: CONTOURS OF A NEW RESEARCH PARADIGM IN LIGHT OF ERIC GOBBSBAUM'S THEORY

Modern British neo-marxists historian Eric John Hobsbawm (1917 – 2012) is well known in the world, including Ukraine, especially as the author of the concepts of «long nineteenth century», «short twentieth century»; as a supporter of the idea of «invention of tradition» and as a researcher of problems of nationalism and socialism, social movements in the traditional and industrial societies.

Purpose: to identify the strengths and vulnerabilities of the E. Hobsbawm's concept of «social banditry» and to find out how much successful interpretation of peasant resistance to the policy limits of Soviet power in 1920's – 1930's in light of the such approach can be. Also it must be identified the extent to which the term's «kulak», «political» and «social» banditry are relating.

On the basis of Ukrainian case, was confirmed E. Hobsbawm's thesis about «social banditry» as a universal and virtually unchanging phenomenon, that is little more than endemic peasant protest against oppression and poverty. Like the «social bandits» in traditional societies, Ukrainian peasants in 1920's – 1930's required modest but acceptable for the Soviet regime requirements: to keep farming **peacefully** and on **their own land**.

This publication is dedicated to less-known problem – a phenomenon of «social banditry» in E. Hobsbawm's interpretation. It is an attempt of extrapolation of phenomenon of «social banditry» phenomenon on the peasant resistance to the policy of Soviet power in the Ukrainian SSR on the brink of the 1920's – 1930's, that was qualified by regime as «political» and / or «kulak banditry».

Conclusion. As we see, little-known among Ukrainian researchers E. Hobsbawm's concept of «social banditry» is promising for the study of mass opposition sentiment and movements in their historical development. It proves, but not justify the role of banditry as a means to enhance social, peasant especially,

mobility. Although this approach is the most appropriate for traditional communities, it also shows a motivation for the conflict and a features in their relations with their backers and opponents in industrial age. With this in mind, the projection of «social banditry» in the Ukrainian peasant community of 1920's – 1930's cause a special interest.

However, insufficient E. Hobsbaum's attention to the problems of peasant stratification, lack of a satisfactory number of folk stories, devoted to «social bandit's», and sometimes the difficulty of distinction «social» and «political» banditry objectively does not allow to take full advantage of opportunities of this approach.

Key words: «Social gangsterism», «kulak banditry», E. Gobsbaum, Great Peasant War in Russia – the USSR, historiography.

УДК 94(477.7):32

В. А. Сливенко

кандидат історичних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, докторант кафедри східноєвропейської історії Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

РОЛЬ ОРГАНІВ ДПУ У РЕПРЕСИВНОМУ МЕХАНІЗМІ ХЛІБОЗАГОТІВЕЛЬНИХ КАМПАНІЙ В УСРР У 1927-1929 РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПІВДНЯ УКРАЇНИ)

Статтю присвячено аналізу маловивченого аспекту особливостей участі органів ДПУ у хлібозаготівельних кампаніях на Півдні України у 1927-1929 рр. На основі широкого кола джерел автором розкрито роль органів ДПУ у здійсненні силового «натиску» на село. Описано методи та заходи надзвичайного характеру, які спецслужба застосовувала для придушення протестів українського селянства.

Ключові слова: ДПУ, хлібозаготівлі, репресії, криза, неп.

Постановка проблеми. Дослідження механізму здійснення репресій проти селянства в УСРР у 1920-ті рр. завжди привертало увагу багатьох дослідників. Вивчення цієї теми тісно пов'язане із завданням більш повного розкриття сутності тоталітаризму та звільнення суспільства від його деструктивної спадщини. Загальновідомо, що репресивні заходи здебільшого здійснювалися політичною поліцією – ДПУ під безпосереднім керівництвом місцевої влади. Проте особливості участі ДПУ у цих трагічних подіях в південних регіонах УСРР залишаються вивченими недостатньо. Вибір теми також зумовлений тим, що для успішного реформування системи органів безпеки держави на сучасному етапі істотну допомогу може надати історичний досвід, який дозволить уникнути помилок минулого.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти функціонування репресивного механізму хлібозаготівельних кампаній 1920-х рр. розглядаються в роботах Д. В. Архирейського, І. Г. Біласа, Д. Л. Голінкова, С. В. Корновенка, Н. Р. Романець, А. Теплякова, В. В. Ченцова, Ю. Шаповала та ін. [1–8].

Мета. Метою даного дослідження є аналіз процесу застосування органами ДПУ різноманітних методів

та заходів надзвичайного характеру для здійснення брутального тиску на селян в південних регіонах УСРР під час хлібозаготівельної кризи 1927-1929 рр.

Виклад основного матеріалу. Загальновідомо, що дії влади у другій половині 1920-х рр. призвели до кризи нової економічної політики. В місті і на селі партійно-адміністративний апарат вів жорстку боротьбу з приватним капіталом та розвитком вільного підприємництва. Були введені обмеження на оренду землі, кількість найманих робітників, розміри земельних володінь, встановлені фіксовані ціни на зерно. Реакцією селянства стала рішуча відмова від продажу державі зерна що призвело до стрімкого зростання ринкових цін на хліб та обумовило початок так званих «хлібозаготівельних кампаній» влади [6].

Варто зазначити, що стрімке зростання протестів селян змусило владу розгорнути програму дій щодо примушення «куркулів» здати надлишки хліба за державними цінами, а в разі відмови вжити надзвичайні заходи та вилучити ці надлишки. Для реалізації плану, у якому головна виконавча роль належала органам ДПУ, було застосовано низку методів здійснення силового «натиску» на село, які умовно можна поділити на адміністративні, конституційно-правові, кримінальні та надзвичайні [1, 79; 7, 220; 9, 134].

Відразу після початку хлібозаготівель найбільшого поширення набули адміністративні методи державного управління, серед яких влада обрала два універсальних методу – переконання та примус. Насамперед було значно збільшено розміри сільгосподатку. Метод переконання знайшов своє втілення в тому, що члени правління та кооперативний актив здійснювали обхід подвір'їв селян із закликами про необхідність здачі надлишків хліба на зсипні пункти, а прізвиська тих хто відмовлявся заносили на «чорну дошку злісних утримувачів хліба» [10, 53]. Більш ефективними виявилися методи примусу, серед яких найбільш поширеними були такі: виявлення та оподаткування всіх джерел прибутків; жорстка «класова лінія» у вирішенні скарг щодо зниження податку; конфіскація земельних лишків та передача їх до земельного фонду; виявлення та оподаткування орендних земель; боротьба з порушеннями трудових угод з наймитами; позбавлення прав на сільгоспкредити; залишення без допомоги під час посівних кампаній; примусове стягнення коштів за землеустрійні роботи; недопущення утворення хутірської й обрубних форм господарювання; проведення «жорстко-класової лінії» під час вирішення земельних суперечок; втілення класового принципу самооподаткування селян (біднота звільнялася); позбавлення «куркулів» можливості вступати до кооперативних та сільськогосподарських об'єднань; накладання максимальних адміністративних штрафів за порушення обов'язкових постанов влади; позбавлення пільгових умов отримання лісоматеріалів та випасу худоби в лісах; примусова реалізація держгоспозик серед заможної групи господарств і т. ін. [7, 217].

Іншим, важливим фактором тиску на «куркулів» стали конституційно-правові методи обмежувального характеру, які виразилися у позбавленні «куркулів» та членів їх сімей виборчих прав [1, 79]. Такими заходами влада намагалася позбавити заможних селян можливості брати участь у громадському житті